

nos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a praedonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi R. longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summa hieme (1), transmiserint? Quid, ad nos quum ab exteris nationibus venirent, captos querar, quum legati populi R. redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, quum duodecim secures (2) in praedonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, quum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam et spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis, portum Caietae celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante praetore, a praedonibus esse direptum? Ex Miseno autem, eius ipsius liberos (3), qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublato? Nam quid ego Ostiense incommodum (4), atque illam labem atque ignominiam reipublicae querar, quum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? Proh Dii immortales! tantam ne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicae potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani

(1) Ultimis navigationis diebus, ob piratarum metum.

(2) Duo praetores capti sunt, cum senis uterque licitoribus.

(3) M. Antonii, cuius raptam filiam scribit Plutarchus.

(4) Ostia Tiberina, seu Ostiam urbem ad Tiberis fauces conditam, obsederant Cilices magno urbis incommodo, cum omnis a mari in illam comreatus intercluderetur.

ostium praedonum navem esse audiatis? Atque haec, qua celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. Quis enim unquam aut obeundi negotii, aut consequendi quaestus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus (1) navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, inde Sardiniam cum classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari, atque haec tria frumentaria subsidia (2) reipublicae firmissimis praesidiis classibusque munivit. Inde se cum in Italian recepisset, duabus Hispaniis et Gallia Cisalpina praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris et in Achaïam omnemque Graeciam navibus, Italiae duo maria (3), maximis classibus firmissimisque praesidiis adornavit; ipse autem, ut a Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi R. Ciliciam adiunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius imperio ac potestati se dederunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit. Est haec divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid ceterae, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae atque quam multae sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quaerenda est: sed multae sunt artes eximiae, huius administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores, quanta deinde omnibus in rebus

(1) Id est, classis Pompeii per emphasim.

(2) Horrea frumenti.

(3) Adriaticum et Tyrrhenum.

temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quae breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus: summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione (1), quam ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam, ex aulario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem (2) provinciae magistratibus dividerit, aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint; ego autem neminem nomino; quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant (3), quis ignorat? Itinera, quae per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium R. nostri imperatores fecerunt, recordamini; tum facilius statuatis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet; neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato (4) nocuisse dicatur? Iam vero, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literae perferuntur. Non modo, ut sumtum faciat in militem (5)

(1) Comparatione cum aliis.

(2) Oblinendae; seligebantur enim provinciae, quae consulibus, quae praetoribus darentur.

(5) Afferant.

(1) Qui hostis non esset.

(5) Subministrando vestem, pecuniam, etc.

nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiae per fugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age vero, ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem cursum inventum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; sed haec res, quae ceteros remorari solent, non retardarunt; non avaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem (1), non denique labor ipse ad quietem; postremo signa et tabulas (2), ceteraque ornamenta graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de coelo delapsum intuentur, nunc denique incipiunt credere, fuisse homines romanos hac quondam abstinentia: quod iam nationibus exteris incredibile ac falso memoriae proditum videbatur. Nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucet; nunc intelligunt, non sine causa maiores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo R. quam imperare aliis, maluisse. Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis, esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. Fidem vero eius inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium (3) sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam

(1) Moram visendi causa.

(2) Statuas et picturas.

(5) Piratae se illi dederunt.

tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendum (1) sit, qui ad omnia vestrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur?

Et, quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, quum universus populus R., referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum (2) Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur, qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas (3) annonae ex summa inopia et caritate rei frumentariae consecuta est, unius spe et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam vero, accepta in Ponto calamitate, ex eo proelio, de quo vos paullo ante invitatus admonui, quum socii perti-

(1) Committendum.
(2) Piraticum.

(3) Tam vile prelium.

muissent, hostium opes animique crevissent, quum satis firmum praesidium provincia non haberet: amississet Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis divinitus, Cn. Pompeium ad eas regiones (1) fortuna populi R. attulisset. Huius adventus et Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute profecturus sit, qui tantum auctoritate profecerit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age vero, illas res quantam declarat eiusdem hominis apud hostes populi R. auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes uni huic se dediderunt? Quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator (2) exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras (3) venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, legatum (4) usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper iudicavit: ii, quibus semper erat molestum (5) ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum iudicari maluerunt. Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud exterarum nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate, quam praestare de seipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus, sicut aequum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario et ceteris

(1) Dum Cilices piratas persequitur.

(2) Metellus.

(3) In Pamphyliam.

(4) Metum Mithridatis probat ex misso legato.

(5) Fortasse designat Metellum et Perpennam, quibus molestum erat, cum haberent exercitum in Hispania, non ad se, sed ad Pompeium legatos miti.

magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, saepius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna: de huius autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invidia Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantae felicitate gesserit; ut eius semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obediunt, sed etiam venti tempestatesque obscurant. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt: quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle et optare debetis.

Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit, ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: et quum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabit, Quirites, quin hoc tantum boni, quod a Diis immortalibus oblatum et datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romae Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc quum ad ceteras summas utilitates haec quoque oportunitas adiungatur, ut in iis ipsis locis (1) adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis qui habent, accipere

(1) In Cilicia.

statim possit; quid exspectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium (1) committimus?

CONFUTATIO

Duas habet partes. In prima respondet Hortensio, dicenti non uni imperatori omnia committenda, a praedicio legis Gabiniae, qua summum imperium contra piratas Pompeio est datum, num. 1: in secunda vero refellit Q. Catuli sententiam, qui dixerat, Pompeium, utpote optimum imperatorem, spemque unicam reipublicae, non esse omnibus periculis obiciendum, et respondet, utendum esse Pompeii virtute, dum vivit: ita maiores etiam consuevisse, uni rerum summam tradere, quod probat exemplo Marii; id saepe Pompeio concessum a senatu, num. 2: et ultimo in eiusdem Pompeii laudes iterum excurrit, num. 3.

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicae, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentunt; quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse et valere oportere confiteor: sed in hac causa tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen, ommissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quod ea omnia quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse et magnum, et in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sint, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit (2) iam ista oratio re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q.

(1) Contra reges Tigranem et Mithridatem. (2) Nullius est momenti.

Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium (1), graviter ornateque dixisti, quum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta item contra legem verba fecisti. Quid? tum, per Deos immortales! si plus apud populum R. auctoritas tua, quam ipsius populi R. salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, quum populi R. legati, praeiores, quaestoresque capiebantur? quum ex omnibus provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur? quum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam iam obire possemus? quae civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensium, quae satis late quondam mare tenuisse dicitur, non Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt, non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit: quae civitas antea unquam tam tenuis, quae tam parva insula fuit, quae non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis atque orae maritimae per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam (2) ille populus R., cuius usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit: nos, quorum maiores Antiochum regem (3) classe Persenque (4) superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosque vicerunt, ii nullo in loco iam praedonibus pares esse poteramus: nos quoque, qui antea

(1) Ferentem de summo imperio dando Pompeio contra piratas.

(2) Qua bellum piraticum commissum est Pompeio.

(3) Syriae.

(4) Regem Macedoniarum.

non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios, in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos praestare poteramus; tum, quum insula Delos tam procul a nobis in Aegeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva sine muro nihil timebat, iidem non modo provinciis atque oris Italiae maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia iam via (1) carebamus: et his temporibus non pudebat magistratus populi R. in hunc ipsum locum (2) ascendere, quum eum vobis maiores vestri exuviis nauticis et classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus R. et ceteros, qui erant in eadem sententia dicere existimavit ea, quae sentiebatis; sed tamen in salute communi idem populus R. dolori suo (3) maluit quam auctoritati vestrae obtemperare. Ita quae una lex, unus vir, unus annus non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio (4) dicam, an Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinium, Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est qui impetret, quum ceteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cuius lege salus ac dignitas populi R. atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae eius imperatoris atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Caelius Latinensis, Cn. Lentulus, quos omnes ho-

(1) Occupata a praedonibus qua vergit ad mare.

(2) Rostra.

(3) Ob damna, quae ab hostibus accipiebat.

(4) Brevis querela de Gabinio, qui legatus Pompeio non est concessus.

noris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt; in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ipse constituit, etiam praecipuo iure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relatu-ros: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum; neque me impedit cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quominus fretus vobis, vestrum ius (1) beneficiumque defendam; neque praeter intercessionem (2) quidquam audiam, de qua, ut arbitror, isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam quid liceat (3) considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur; propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit: alter delatum susceptumque confecit.

Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate et sententia dicendum esse videatur, qui quum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset (4), in quo spem essetis habituri; cepit magnum suae virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, IN EO IPSE VOS SPEM HABITUROS ESSE dixistis. Etenim talis est vir (5), ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores nostros semper, in pace

(1) Praetor enim erat, et praetori licebat referre ad Senatum.

(2) Id est, nihil vereor praeter intercessionem tribunorum.

(3) Tribunos, ne intercedant, ibi benevolos facit.

(4) Si contigerit eum mori. Haec

loquendi ratio euphemismis est adnumeranda, quibus interdum utuntur scriptores, quum rem aliquam duriorum velint mitioribus verbis emollire. Eleganter itali: *Se altro di lui avvenisse*. Th. Vall.

(5) Catulum callide laudat.

consuetudini, in bello utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, punicum et hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova (1), summa Q. Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili republicae tempore conficere (2)? confecit: huic praeesse? praefuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu (3) aetas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit: victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem R. (4) triumphare? ac eam quoque rem populus R. non modo vidit, sed etiam omni studio visendam et concelebrandam (5) putavit. Quid tam inusitatum, quam ut, quum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques R. ad bellum maximum (6) formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, quum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus

(1) Id est insolita et inaudita in aliis imperatoribus virtutis exempla.

(2) Cogere exercitum tempore bellorum civilium.

(3) Aetas legitima gradui sena-

torio fuit ann. XXXVII.

(4) Tantummodo consulares triumphabant.

(5) Maxime probavit et cum plausu spectavit.

(6) Sertorianum.

dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reipublicae bene gerendae spes constituebatur, ut duorum consulum manus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatusconsulto legibus solutus (1), consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques R. ex senatusconsulto triumpharet? quae in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catuli atque a ceterorum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

Quare videant, ne sit periniquum et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique R. auctoritatem improbari: praesertim quum iam suo iure populus R. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicae parum consulistis, recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquando isti principes, et sibi et ceteris, populi R. universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello asiatico et regio non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi multae et magnae requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque exterarum natio-

(1) Nos: *Dispensato dalle leggi.*

num ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste ac de laude cogitet. Deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores: tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum (1) nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes iam locupletes ac copiosae requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter haec coram cum Q. Catulo et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris: noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quae civitas est in Asia, quae non modo unius imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere (2) possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim (3) populum R.

(1) Ad romanos id refertur imperatores, qui fere omnes cupidi; adeoque socii, ut ait Cicero, reformidabant omnes, praeter unum Pompeium.

(2) Explere, satis esse.
(3) Scilicet ora maritima

non locupletari quotannis pecunia publica, praeter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine (1), nisi ut, detrimentis accipiendis, maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus iacturis (2), quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis (3) vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus P. Servilius: cuius tantae res gestae terra marique extiterunt, ut, quum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiant, respondere posse videamur.

PERORATIO

Primo Manilium hortatur, ut in sua sententia permaneat, num. 1: secundo se illam defendisse et defensurum ait, non Pompeii gratia, sed publicae utilitatis causa, num. 2.

1 Quae cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem et voluntatem et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut, auctore

(1) Quod praefecti sint exercitui navali.

(2) Populi romani.

(3) Quibus ipse caret.

populo R., maneat in sententia, neve cuiusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, constantiaeque arbitror: deinde quum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam nunc (1) iterum in eodem homine praeficiendo videmus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi R., atque hac potestate praetoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam tibi et populo R. polliceor et defero. Testorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt (2), maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine aut praesidia periculis, aut adiumenta honoribus quaeram: propterea quod pericula facile, ut hominem praestare oportet, innocentia tecti repellamus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco (3), sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicae causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quaesisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias (4), vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicae dignitatem, et salutem provinciarum atque sociorum meis omnibus commodis et rationibus praeferre oportere.

(1) Ut antea, cum praeficiendus

(2) Suscipiunt magistratus.

(3) Captando concionibus populum.

(4) Meis commodis adversas.